

-AN, -EN SIFAT-FİİL EKİNİN DİLBİLGİSEL İÇLEMİ, DÖNÜŞMÜŞ YAPILAR KURMA VE Kİ BAĞLAYICISI TABANINDA DÖNÜŞÜM GERÇEKLEŞTİRME İŞLEVİ*

Meriç GÜVEN**

ÖZET

Dönüşüm gerçekleştirerek yeni ve farklı dil bilgisel yapılar kurma, doğal ve büyük dillere özgü nicel bir özelliktir. Türkçe, doğal ve büyük dillere özgü bu dönüşüm gerçekleştirme ve farklı dilbilgisel yapılar kurma özelliği ile işlek; bu dönüşümlerle oluşmuş dil bilgisel yapıları kullanma özelliği ile işlevsel ve niteliklidir. Türkçede, dönüşüm gerçekleştirerek yüzey yapılar “sözdizimsel düzen” kuran ve Türk cümlesine sadelik ve kolaylık kazandıran zengin bir fiilimsi sistemi ve bu sistemi işleten dilbilgisel bir düzenek vardır. Bu sistem, Dönüşümlü Dil Bilgisinde sıfat(laşma) “adjectivisation”, dönüşümleri gerçekleştirir. Türkçe için özgünlük ve ayırt edici bir özellik taşıyan bu dönüşüm gerçekleştirme ve dönüşmüş yapı kurma işleminde *yaygın* olarak kullanılan fiilimsi eklerinden birisi de -An, -En “sıfat-fiil eki”dir. Karahanlı Türkçesinden başlayarak muhtelif Türk şive ve ağızlarında gittikçe artan bir sıklık ve yoğunlukta kullanılan -An, -En sıfat-fiil eki, bir kısmına diğer doğal dillerde de rastlanan ve Ki’ bağlayıcısı tabanında ortaklık ve benzerlik oluşturan sıfatlaşma dönüşümlerinin yanı sıra, bir kısmına diğer doğal dillerde pek rastlanmayan Türkçenin formal ve formülistik yapısına özgü daha çok katmanlı ve daha üst düzlemlü dönüşümlü yapılar da kurar. Türkçede fiilimsilerle gerçekleştirilen dönüşümler içerisinde sıfat fiilli dönüşümlerin daha sık ve yoğun kullanıldığı söylenebileceği gibi, geçici vasıf bildiren ve Türk dilinin sıfat-fiilli yapı tipolojisine örnek gösterilen -An, -En’li sıfat-fiilli dönüşümlerin de, diğer sıfat-fiilli dönüşümlere göre daha sık ve daha yoğun kullanıldığı bir kanaat, hatta kanonik “kabul edilmiş-doğrulanmış” bir görüş olarak söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: -An, -En sıfat-fiil eki, fiilimsi, dönüşüm, “Ki”bağlayıcısı

*Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

** Yrd. Doç. Dr. Uşak Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, El-mek: guvanmeric@mynet.com

**GRAMMATICAL INTENSION OF -AN, -EN PARTICIPLE, IN
FORMING TRANSFORMED STRUCTURES AND ITS USAGE IN
FORMING TRANSFORMATION AT THE BASE OF Kİ
CONJUNCTION**

ABSTRACT

Forming new and different grammatical structure by transformation is a typical quantitative charesteristic of natural and major languages. Turkish works on executing transformation and forming new and different grammatical sturctures that are common in natural and major languages. It is also functional and eligible by the use of grammatical structures formed by these transformations. There is a rich nonfinite verbal system and grammatical mechanism which operates this system in Turkish which provides simplicity and convenience to Turkish sentence and forms surface frame “syntactical order” by executing transformation. This system executes transformation named as “adjectivisation” in transformational grammar and “substitution” in productional transformational grammar. “-An, -En” participles are among these widely used participles for transformation and transformational processes that provides originality and distinctive feature for Turkish language. “-An, -En” participles that used more common and more frequent in many Turkish accents and dialects starting from Karahanid Turkish are not only form adjectivisation transformation that come across in other natural languages and provide resemblance and community in “Ki” conjunction base but also provide higher level transformed structures that include more layers which are unique to Turkish language’s formal structure and not very common in other natural languages. It can be said that the statement “Participle transformations are used more frequently and more common among verbal transformations in Turkish, as an example of typology of relative clause structure in the Turkish language, “-An,-En” participle transformations are used mostly and more frequently” is considered as accepted and confirmed point of view.

Key Words: “-An, -En participle, nonfinite verbal form, transformation, “Ki” conjunction

Doğal çevrelerinde gelişerek özgün dilsel birimleri ve dil vasıtaları (ortak yazı dilleri, lehçe ve ağızları) ile farklı dilbilgisel sistemler kuran doğal diller, o dilleri kullanan toplulukların düşünsel, toplumsal ve tutum bilimsel davranış ve anlayışlarına bağlı olarak evrim geçirir ve bu evrim sonucunda, anlam birimlerinin biçim ve değeri yani, biçim bilim ve sözlük; ayırıcı birimlerinin öz niteliği yani, ses bilimsel düzen ve anlam birimlerinin düzenlenişi yani, sözdizimi yönünden yeni ve orijinal ifade şekillleri kazanır (Martinet Andre, 1998:199) konvansiyonel (üzerinde uzlaşmış, uygulanabilirliği olanaklı ve olasılıklı vaziyet) ve işlevsel hale gelirler. Türk kültürüne kaynaklık etmiş büyük ve doğal dil Türkçe, geçen asırlar içerisinde Türk toplumunun davranış ve anlayış kabullerine bağlı olarak yazılı ve sözlü yazınında çeşitli evrimler geçirmiş, farklı gelişim aşamalarından geçerek yeni ve özgün ifade biçimleri kazanmıştır. Türkçenin ilk dönem eserleri ile sonraki dönem eserleri, bu eserlerin biçimleri ve bu biçimleri sağlayan biçimbirimleri karşılaştırılarak süreç içindeki bu gelişim ve değişim aşamaları, bu zengin ifade biçemlerine ulaşma evreleri *somut dil verileri halinde* görülebilir. Yazılı Türk dilinin ilk

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/9 Summer 2013*

örneklerinin verildiği Kök-Türk devresinde, düşüncenin genellikle basit temel cümlelerle ifade edilmiş (Tekin 1992, 69-119) ve *Kök-Türk kitabelerini oluşturan yaklaşık 700 cümlelerin basit cümle formunda düzenlenmiş olması* (Günşen 1995, 238), buna karşın uygarlık alanındaki ilerlemeler ve kültürel alandaki gelişmelere bağlı olarak Eski Türkçenin Uygur devresinden itibaren basit cümle yapısının giderek çeşitlenmeye başlaması (Akalin, 1998, 4) ve mürekkep cümle (birleşik-girişik) biçimini alması Türkçedeki bu gelişim ve değişimi gösterir mahiyettedir. Bunun yanında yabancı dil araştırmacılarının Türkçenin dil düzeneği “söz dizimi” ve bu düzeneğin kronolojik gelişimi ile ilgili tespitleri de ileri sürülen görüşleri doğrular ve destekler içerimdedir. Baskakov, Türkçede cümlelerin tarihî şeklinin (özne+yüklem: a1-s1; a2-s2 a1: *öznenin somut niteleyeni, s1: öznenin yapıldığı somut bir kelime veya somut bir nesne; a2: yüklem bulunması gereken niteleyeni, s2: soyut kelime veya kavram*) basit cümle biçiminde olduğunu (Baskakov 1956, 87-88), Gadjiyeva ise Türkçe cümlelerin *tarihî* inkişafında önce birbirlerinden bağımsız *sade ve basit cümlelerin*, sonra yüklemeleri birbirlerine eşit sıralı bağlı cümlelerin, daha sonra birbirleriyle bağlı, bağımlı bağlı cümlelerin kullanıldığını söyler (Özkan-Musa 2004, 116) ve giderek biçim boyutunda “*yüzey yapıda*” çeşitlenen, anlam boyutunda “*derin yapıda*” zenginleşen cümle yapısının örneklerini verir:

“*üzünğ bilesin, / ø at kibik eşledim min. (kendin de biliyorsun (ki) at gibi çalıştım. / at gibi çalıştığımı kendin de biliyorsun); bir tün berdi / ø ming aydin yigrek turur. (bir gece verdi, bin geceden daha yeğdir. / bin geceden daha hayırlı olan bir gece verdi*”

Türkçede fiilimsilerin yaygınlaşması ve cümle yapısına sirayet etmesi ile bir yandan girişik ve karmaşık yapılar en kısa yoldan ve en sade biçimlerde ifade imkanı bulmuşken, diğer yandan sıfat-fiillerin dile ait üst katmanları, soyut düzleme daha kolay ve basit biçimde aktarma” yetisiyle dil giderek daha kullanışlı hale gelmiştir. Türkçenin ilk dönem eserlerinde kullanılmayan ancak dildeki değişme ve gelişmelere bağlı olarak Eski Türkçenin Uygur döneminden itibaren kullanılmaya başlanan -An, -En sıfat-fiil eki, Türkçedeki bu aktarmaları sağlayan ve dili daha uyumlu ve kullanışlı hale getiren biçimbirimlerden birisidir.

Türk dili dünyasında partisip (isim fiil, sıfat-fiil, ortaç) eki (Gülensoy 380, 304); geniş zaman ortaç eki (Hatiboğlu 1981:28; Gencan 2001: 382); şimdiki zaman sıfat-fiil eki (Banguoğlu 1995, 424); geçmiş ve şimdiki zaman sıfat-fiil eki (Korkmaz 1992, 132); geniş zaman partisip eki (Ergin 2002: 334) ve geniş zaman sıfat-fiil eki (İlker 1997, 146) gibi adlarla anılan -An, -En *sıfat-fiil eki*, Türkçe'nin yazılı ilk örneklerinin verildiği Eski Türkçe döneminde özellikle Göktürk Türkçesinde kullanılmamış (Eraslan 1980, 27), Uygur Türkçesinde -Gen *sadece* biçimiyle bir örnekte (esnegen bars men ‘ib-3’) (Tekin 2000, 112) Karahanlı Türkçesinde -Gan; -Gen biçimiyle *Divanu Lugati't-Türk* 'te: *çapıtğan er* “cellat” (DLT 1, 513) *kağıtğan er* “kimseye boyun eğmeyen adam” (DLT I, 513). *Atabetü'l-Hakayık* ta *delil arkağan* “delil arayan kişi” (AH, 7), *keçürgen idim* “affeden idim” (AH, 37), *öküngen telim* “çok pişman olan kişi” (AH, 143) bir çok örnekte geçmiş zaman sıfat-fiil eki (Akar 2003, 107-108) Harezmi Türkçesi'nde -Ġan / -Gen-()an / -Ken; Kıpçak Türkçesinde -Ġan / -Gen-()an / -Ken, -An / En ve Eski Anadolu Türkçesinde -An, -En'li biçimleri ile geçmiş, geniş ve şimdiki zaman (Bayraktar, 2000) *Özbek Türkçesinde* -Ġän / -Kän, -Än karşılığında (Koraş 2007, 143) nadiren gelecek zaman ulam ve alt ulamlarıyla kullanılmıştır. İran (Azerbaycan) Türk ağızlarında “kimi” edatı ile birlikte zarf gibi kullanılması (Doğan 2012, 360) ise asıl işlevinden uzak olan ve yaygın olmayan özgün bir kullanımdır. Eski dönem Türkçelerinde hareket ismi, *bugünkü* Doğu Türkçesinde *mastar* fiilimsileri (Deny 1941, 420-433) yapmada kullanılan -An, -En *sıfat-fiil eki* günümüz Anadolu ağızlarında ve Başkurt, Kumuk, Kırgız, Gagavuz, Türkmen, Azerbaycan ve Türkiye Türkçelerinde, asıl işlevine uygun olarak sıfat yapma (Üstüner 2000, 52) göreviyle kullanılmaktadır. -An, -En *sıfat-fiil ekinin*, Dolaysız Kurucular Dil Bilgisi (*tümce yapısı dil bilgisi: Phrasenstruktur grammatik*)nde ad öbeği “özne” ve Metin Dil Biliminde konu “özne” öğelerini karşılama, Dönüşümlü Dil bilgisinde “sıfat(laşma)-adjectivisation”

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/9 Summer 2013

dönüşümü gerçekleştirme ve Türk(çe) tipi sıfat-fiilli yapıları (Turkic type relative clauses) kurma ise çağdaş dil biliminde Türkçeye özgü yaygın ve özgün kullanımlarıdır.

Diğer sıfat-fiil eklerinden farklı olarak daha çok vasıf bildiren ve daha çok *geçici* hareket karşılayan bu sebeple daha çok ve daha yoğun dönüşümler gerçekleştirilmesine olanak veren, yüzey yapıya aktarılmış ve sıfatlaştırma işlevi kazandırılmış morfo-sentaktik ve semantik (*biçimsel, söz dizimsel ve anlamsal*) boyutlu bu yapılar,

Bugünkü Türkiye Türkçesinde :

(≈ *yüzey yapıyı*; ≡ *denk yapıları*; ρ=*dönüşüm basamaklarını karşılamak üzere*)

1. Öznesi ortak, yüklemi geçmiş ve şimdiki zaman ifadesi taşıyan cümlelerin dönüşümlerinden meydana gelen -An, -En’li yapılar “≈ Oluktan taşan su ince bir çizgi halinde aşağı kayıyor.” ≡ “*Su* [{*Su* (ki)ρ oluktan taşıyor}], (*Su*) ince bir çizgi halinde aşağı kayıyor.”

ve

2. Öznesi ortak olmayan ve 1. Cümlelerin öznesinin 2. Cümlelerin nesnesi olarak kullanıldığı yüklemi geçmiş ve şimdiki zaman ifadesi taşıyan cümlelerin dönüşümünden meydana gelen -An-En’li yapılar “≈ *Vahametten başka bir şey ifade etmeyen küçük sesler çıkıyorlardı.*” ≡ “(*Onlar*) *Küçük sesler* [{*Küçük sesler* (ki)ρ vahametten başka bir şey ifade etme-(r) ρ}]) çıkıyorlardı.”

biçiminde kullanılır.

“Niteleme görevi”nin esas olduğu bu yapılarda -An, -En’ in içinde bulunduğu dönüşüm:

1. tek bir temel cümle ile ona bağlı cümlelerinin yer aldığı yapılarda temel cümlelerin yüklemdeki şahıs ve zaman ile:

“≈ Ağzına değen kuru ot parçalarından birkaçını kopardı.” ≡ “(*O*) kuru ot [{*kuru ot parçaları* (ki) Σ ρ ağzına değer}] parçalarından birkaçını kopardı.”

2. birden fazla cümlelerin yer aldığı yapılarda cümlelerinin bağdaşım kurduğu cümlelerin yüklemdeki şahıs ve zaman ile veya her zaman ifadesi taşıyan geniş zaman: “-()r” ile,

“≈ Neriman oturdu ve yüzlerinin pudrasını dudaklarının kırmızısını tazelemek için her yalnızlığı fırsat bilen birçok kadın gibi hemen çantasını açtı, aynasını çıkardı ve gözlerine yakından baktı.” ≡ “*Neriman oturdu ve yüzlerinin pudrasını*ρ, *dudaklarının kırmızısını*ρ tazelemek için birçok kadın [{ birçok kadın (ki) Σ ρ her yalnızlığı fırsat bil-(i)r}] gibi hemen çantasını açtı, aynasını çıkardı ve gözlerine yakından baktı.” uyumlu bir yapı oluşturur.

Sahip olduğu dilsel ve dilbilgisel birimleri cümle bilimsel yapılar kurma bakımından zengin, bu birimlerle oluşmuş dönüşümleri kullanma bakımından işlek olan Türkçede, Dil bilimci Harris’in tespit ettiği dokuz dönüşüm biçemi arasından, Türkçenin normlarına uygun düştüğü için daha sık kullanılanlarının “sıfat(laşma)-adjectivisation” dönüşümleri olduğu söylenebileceği gibi, sıfat(laşma) “adjectivisation” dönüşümleri içerisinde de daha sık ve daha işlevsel kullanılanların. -An, -En’li sıfat-fiil dönüşümleri olduğu söylenebilir. Bir görüş ve kanaat olmasının (Ergin 2002,334; Korkmaz 2009, 351) yanında saymaca bir tespit olan (Yılık Atı sıfat-fiil 162: -An 61, En 51; Dokuzuncu Hariciye Koğuşu sıfat-fiil 340: -An 190,-En 95) bu husus Türk dilinin ses ve şekil öğelerini düzenli ve uyumlu bir biçimde bağdaştırıp dizileyebilme gücü ile alakalı olduğu gibi değişme ve gelişmelere bağlı olarak Türk düşününde ortaya çıkan sezgisel dile ait düşünceleri tanzim ve cümleye aktarma yetisi ile de ilgilidir.

Türk dilinin düzgüsel özelliğine göre dizilenmiş -An, -En’in de içinde bulunduğu bu yapılar, gelişimini ve değişimini ölçünlü ve konsantrik “ortak merkezli halkaların açılması, genişlemesine benzer” biçimde sürdürür. An, -En ile gösterilen sezgisel dile ait bu yapı her üst

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/9 Summer 2013

katmana, *soyut olmayan ya da derin yapıya göre daha az soyut olan düzleme* geçtiğinde, ulandığı yapıya bağlanma sırası, bağlandığı cümle ögesi ve temel cümle ile olan ilişkisi değişir. An, -En’li yapı her üst basamağa çıktıkça, temel cümlelerin yükleminden uzaklaşır. Temel cümlelerin yükleminden uzaklaştıkça temel cümlelerin değil, temel cümlelerin herhangi bir ögesinin bir elamanı gibi işlem görür. Bu durumda zaman ifadesi yerini nitelik ifadesine bırakır. -An, -En’li yapı artık, fiilin bildirdiği iş ve hareketin geçiciliğini değil, kendisinden sonra gelen ismin geçici vasfını bildirir.

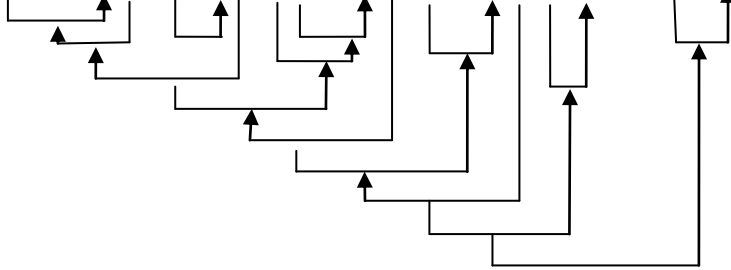
I. “Fakat onu en fazla kendine mal eden, onunla yaşayan Ahmet’ti.”

II. “İkinci geceyi, bozkırı âdeta tek başına bekleyen beyaz, kireç sıvalı geniş bir handa geçirmişlerdi.”

III. “Neriman bu seslerde annesinin ölümünü, babasının ihtiyarlığını, muhitinin sefaletini hatırlatan, bütün hayatında gördüğü ve duyduğu matemlerin hepsini istikbalin sakladığı elemelerim hepsini sezdiren derin, gayet derin ve ruhun en muhkem, en mücehhez taraflarına bile bir anda giren keskin, bayıltıcı bir keder duyuyordu.

-An -En’li filimsilerin bulunduğu cümlelerde temel cümleye yakınlık, dönüşüm basamaklarının sayısı ile ilintilidir. Bu ilişkide dönüşüm basamağı ne kadar azsa, temel cümleye yakınlık ve temel cümlelerin yüklemi ile uygunluk da o nispette fazladır. İçinde -An -En bulunan ve sıfat-fiil (ortaç) olarak kullanılan fiilimsi, sözdiziminde cümle(msi) olarak kullanıldığında kendisinden önceki isim veya isim grupları onun *cümle* ögelerini oluşturur. Aynı biçimde -An, -En’li sıfat-fiil ile yapılan ve kendisi içinde cümle olan cümlemsi veya cümlecik, kendisinden sonra gelen cümlemsiye bağlandığında, bağlandığı cümlesinin bir ögesi olur. Bu işlem cümlesinin son bulunduğu isim ögesinin, temel cümlelerin bir ögesi olarak kullanıldığı yere kadar devam eder. Buna göre,

köşkün derinliklerinde cereyan eden ruhi bir trajediden haberi olmayan bu kadın Medih de ediyordu.

köşkün derinliklerinde cereyan eden ruhi bir trajedi den haberi olmayan bu kadın yengeme her fırsatta Doktor Ragıp’ı medih de ediyordu.” cümlesinde:

“köşkün derinliklerinde cereyan e(t)den” cümle(msi)sinde, köşkün derinliklerinde yer ismi, cereyan et- yüklemli cümlelerin yer tamamlayıcısı;

“köşkün derinliklerinde cereyan e(t)d en ruhi bir trajediden” ismi, haberi olma- yüklemli cümlelerin yer tamamlayıcısı;

“köşkün derinliklerinde cereyan eden ruhi bir trajediden haberi olmayan bu kadın” ismi, medih de et- yüklemli cümlelerin öznesi olarak kullanılır.

Türkçede cümlelerin bölümleri arasında görülen ve “belirleme, sınıflama, düzenleme ve sıralama aşamalarından geçerek dile ait katmanları daha az soyut düzleme aktarma ile ilgili bu koreografik bağıntı ve bu mantıksal uyum, konuşucu-dinleyicinin doğuştan gelen ve zihninde gücül

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/9 Summer 2013

bir biçimde var olan sezgisel “örtük” dilinin eşgüdümlü (koordineli) biçimde dizilenmesini sağlar ve cümlelerdeki hareketin yardımcı hareketlerinin esas hareketten önce getirilmesini, olan ve / veya yapıların, kronolojik biçimde sıralanmasını da olanaklı kılar. Türk cümlesine ve münhasıran -An, -En’li cümle(msi)lere mahsus bu sıralanma, Türk dilinin ses ve şekil öğelerini düzenli ve uyumlu biçimde bağdaştırıp dizileyebilme gücü ile olduğu kadar zamanın akışına bağlı olarak Türk düşününde meydana gelen değişme ve gelişmelerin Türk cümlesine aktarılması tertip edilip düzenlenmesi ile de ilgilidir. Türkçe cümlelerin çeşitlenmesi ve zenginleşmesinde düşüncenin gelişimi nasıl belirleyici bir işlev görmüşse, aynı şekilde yüzey yapıya “dizgeye-sözdizimsel düzene” aktarılmasında da zamana bağlı işleyiş biçimlendirici bir işlev görmüştür Zaman sırasının esas olduğu Türkçe düşüncede kelimelerin sırasının karşıladıkları nesnelere ve hareketlerin zaman içindeki oluş sıralarına uygun (Ergin 1990: 375) gitmesi gibi, cümlelerde de hareketin yardımcı hareketleri esas hareketten önce gelmekte, olan veya yapıların kronolojik sıraya uygun olarak gerçekleşmektedir. Düşüncenin zamanın akışına uygun *düzgün* ve doğrusal bir biçimde sıralandığı Türkçe cümlede, -An, -En’in içinde bulunduğu *ilk fiilimsili* yapı hareketin başlangıcını gösteren yapıdır. Olma, yapma, ortaya çıkma ve gerçekleşme bu ekin bulunduğu yapı üzerindedir. Diğer bildirilenler bundan sonradır. -An, -En’li *sıfat-fil’* linin yan/yardımcı cümle kurduğu:

“*Utana sıkıla yanına gelen(1), gözlerini kapayarak(2a) elimi öpen(2b), köylü gelini gibi suskun ağızlarından zar zor bir kelime alınabilen(3) bu çocuklar, kitaplarını açar açmaz(4) dik bir sesle bağıra bağıra(5a) okuyorlardı(5b).*” bir cümle(msi)de,

Yanıma gel-En(1), elimi öp-En (2)den, elimi öp-En(2) bir kelime alınabil-En(3) ’den önce olur ve en son temel cümlede *çekimli fiille* anlatılan *oku-* meydana gelir.

Doğal ve büyük dillerin kendisi içinde kalan ve özgünlük taşıyan bu tür özellikleri “ilkeleri-principles” yanında, diğer doğal dillerle ilişkileri neticesinde ortaya çıkan ve karşılıklı etkileşimlerle bir tek dilin olmaktan çıkıp aynı kategorideki dillerin ortak özellikleri biçimini alan beynelmilel özellikleri “değiştirgenleri-parameters” de vardır. Klasik strukturalist yaklaşımda dilsel özellikleri ile mekanik olarak gözlenebilen ve alelade bir ifade vasıtası olarak görülen dilin, modern dil bilimde sınırsız dil yapıları oluşturan (Akalm 1983: 6) ve derin yapılarında ortaklıklar bulunan(structure profonde) soyut ve evrensel nitelikli bir dizge (Tulum 1990: 194) olarak kabul edilmesine dayanak olacak biçimde, dillerdeki“temel cümle” kalıplarının, kuralları önceden belirlenmiş dönüşümler yardımıyla yeni ve farklı dilbilgisel yapılar kurması (Göknel 1974, 159-160), ayrımlı ve ayrıklı yapılar gerçekleştirmesi bu tür beynelmilel özelliklerdendir. Söz dizimsel bileşende tabanın kurallarıyla elde edilen ve cümlelerin anlamını belirleyen bu özellikler, diller arasında analogik ve sinestezik ilişkiler kurulmasına olanak sağladığı gibi dillerin karşılaştırmalı yöntemlerle incelenmesini ve irdelenmesini de mümkün kılar.

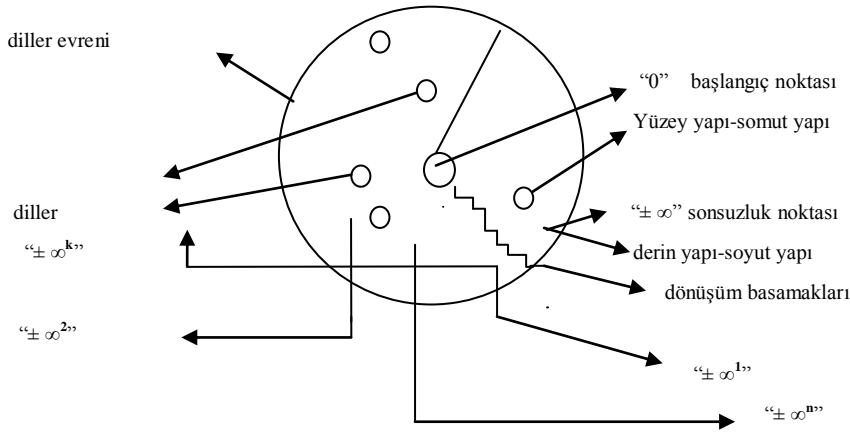
Diller arası ilişkiler, etkileşimler, dillerin üretim ve dönüşüm basamakları, Türkçe’nin doğal ve büyük dillerle olan benzerlik ve farklılıkları gibi parametreler açısından bir değerlendirme yapmak ve dillerin derin yapıları üzerinde *zihni* bir tefekkür (anlama-kavrama-yorumlama) yaratmak üzere:

Dillerin somut-yüzey yapılarını (gösteren: yazılan: edim) matematikteki başlangıç “0” noktası, soyut- derin yapılarını (gösterilen: kavranan: edinç) sonsuzluk “± ∞” noktası olarak alır, başlangıç “0” noktasından, sonsuzluk “± ∞” noktasına doğru gidişi, yüzey-somut yapıdan, derin soyut yapıya doğru *iniş* ; sonsuzluk “± ∞” noktasından, “başlangıç “0” noktasına doğru dönüşü ise derin soyut yapıdan, yüzey somut yapıya doğru *çıkış* olarak gösterirsek, dillerin derin yapılarına *doğru* inildikçe yani, 0 noktasından uzaklaşıldıkça, aralarındaki benzerliklerin; yüzey yapılarına *doğru* çıkıldıkça yani, 0 noktasına yaklaşıldıkça, aralarındaki farklılık ve ayrılıkların arttığını, çoğaldığını söyleyebiliriz.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/9 Summer 2013

0 (dıştaki halka)diller evreni-(içteki halka)doğal dil

Diller evreni: doğal ve tabii dillerin içinde yer aldığı dil aileleri

Diller: doğal ve tabii dillerden herhangi biri

“0”: diller evrenindeki herhangi bir dilin yüzey-somut yapısı

“±∞” diller evrenindeki herhangi bir dilin derin-soyut yapısı

Dönüşüm basamakları: doğal ve tabii dillerden herhangi birinin derin-soyut yapıdan yüzey-somut yapıya ulaşma evresi

“±∞¹”, “±∞²”, ... “±∞ⁿ”: diller evreninde bulunan ancak derin yapılarında farklılıklar bulunan diller

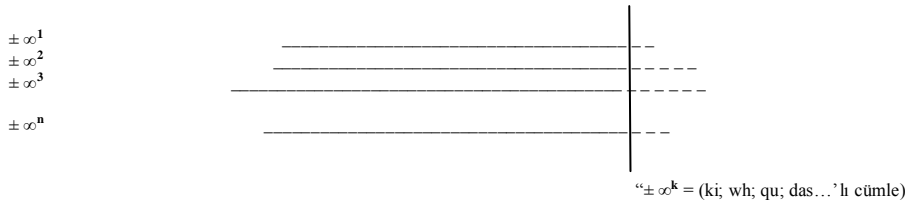
“±∞^k”: dillerin derin yapılarındaki ortaklık (noktası) veya dillerin derin yapılarının kesişim çizgisi (:dillerdeki dönüşüm basamaklarının herhangi bir evresi)

Dillerin “söz dizimsel” düzeni ile ilgili bu *ters* orantılı işleyiş, diller arasında analojik ve sinestezik ilişkiler kurulduğuna ve ortak özellikler bulunduğuna tanıtık eder. Buna göre Farsça veya Türkçe (*Türkiye Türkçesi – Azeri Türkçesi*) olduğuna dair farklı görüşlerin bulunduğu (Mehmedoğlu 1999, 757), ancak *dillerdeki* dönüşüm basamakları ve dönüşümlü yapılar irdelendiğinde Farsça olmasını gerektiren parametreler “nicel değişkenler-mutavassıt karakterler”in baskın görüldüğü ‘Ki’ bağlayıcısının, doğal ve büyük dilleri benzer cümle formatında birleştiren ve bu diller arasında analojik ve sinestezik ilişkiler kurulmasını sağlayan bağımsız bir dilbilgisel biçimbirim olarak kullanıldığı görülür. Hint avrupa dilleri dahil *hemen* birçok dilde ‘Ki’li (Fransızca *que*..., Almanca *dass*..., İngilizce *which*’li;...) cümleye karşılık gelebilecek cümle yapılarının görülmesi, bu cümlelerin konuya uygun bir kurgu içerisinde benzer dönüşüm birimleriyle karşılanması ve hepsinin eşlenik dönüşümleri alacak özellikler sergilemesi bu dillerin ortak bir kesişim noktasında birleştiklerini, fakat *kanaatimizce* aynı sonsuzluk noktasındaki bir derin yapıda “±∞ⁿ” değil, Alman Matematikçi G. Cantor’un matematikteki “bütün sonsuzlar eşit değildir” *ispatlanmış süreklilik* teorisinde dile getirdiği gibi, sonsuzlukları (*dilde derin yapıları*) birbirinden farklı cümlelerin sonsuzluk çizgilerinin kesiştiği bir *sonsuzluk* noktasında “±∞^k” yani, dönüşüm basamaklarının herhangi bir evresi ya da aşamasında aynı dil düzeneğine, (söz dizimi bağlamında Ki’li cümleye) sahip olduklarını gösterir.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/9 Summer 2013

Grafik,

düşey sütunda (±∞^{n(1,2,3,.....)}) aynılık ve benzerlikleri ile dilleri, (-----)bu dillerin yüzey, yapılarını; yatay sütunda ±∞^k başkalık ve karışıklıkları ile dilleri, bu dillerin sonsuzluk noktasındaki kesişim basamaklarını “derin yapıdaki başlangıç biçimlerini”;

--- çizgiler doğal diller arasındaki derin yapı farklılıklarını ve düşey çizgi ___ doğal dillerin ortak olan derin yapılarını gösterir.

Somut düşünceden soyut düşünceye ve modellemeye iradî tercihe giden bir süreç ve mantıksal örgü bağlamında yapılan böyle bir değerlendirmede, zengin fiilimsi sistemine sahip Türkçenin (±∞³ ile gösterilen dilin) en karışık ve en girişik cümleleri oluşturma ve ifade etme bakımından söz gelimi *özne nesne ayırımı bile ancak söz dizimi ile gerçekleştiren* Hint- Avrupa dillerine (Cermen, Roman, Hint İnan, İslav...) veya önce başadın sonra sıfat-fiil cümlecığının geldiği İngilizce, Rusça, Arapça, Fransızca, Swahili gibi adardıl dillere (±∞^{1, 2, 4, 5...n} ile gösterilen dillere) göre, sezgisel dilde daha çok ve daha kolay dönüşümler gerçekleştirdiği dolayısıyla derin yapısının o dillere göre daha çok katman ve daha üst düzlemli, dönüşüm basamaklarının ise daha verimli ve getirimli olduğu söylenebilir.

Ulandığı yapıya geniş bir kullanım alanı ve anlatım olanağı sağlayan ve diğer dillerdeki aynı yapılu fiillerden farklı olarak "çekimli bir fiille *verbum finitum* değil, çekimsiz bir fiille(fiilimsilerle) kurulan bu cümle(msi)ler, Türkçenin zengin bir dönüşüm gerçekleştirme ve dönüşmüş yapı kurma yetisine sahip olduğunu gösterir. Türkçenin, insan düşüncesinin en ileri ve gelişmiş halini en basit biçimde ifadeye yarayan bu düzgüsel (normatif) özelliği, Türk cümlesine sadelik ve açıklık kazandırır (Eraslan 1999, 119), ifade kolaylığı sağlar.

“*o dönüşüm biçimini ve dönüşüm basamağını, ≈ dönüşmüş yüzey yapıyı göstermek üzere*” derin yapılarının (dilde dönüşüm basamağının) herhangi bir evresinde,

Türkçe derin yapısı: “**bir yer ki sevenden sevilenden eser yok.**” ≡ “*bir yer (ki) f o (ki)sever-(r) o (ki)sevil-(r) eser yok .*” olan bir cümlenin **yapısal ve anlamsal dönüşümü** ≈ “*sevenden sevilenden eser olmayan bir yer.*”

Farsça derin yapısı: “**kalemî ki heyli hub mî nivişt gum şod** ≡ *kalem {[kalem (ki) f o hayli güzel yazardı]} (kalem) kayboldu.*” olan bir cümlenin **anlamsal dönüşümü** ≈ “*hayli güzel yazan kalem kayboldu*”

Arapça derin yapısı: “**men lâ yerhamunnâse lâ yerhamullâhu** ≡ *{[o kimse (ki) f o insanlara merhamet etme-(r)]allah da (o kimseye) merhamet etme-(r)}*” olan bir cümlenin **anlamsal dönüşümü** ≈ “*insanlara merhamet etmeyen ‘o’ kimseye allah da merhamet etmez.*”

Almanca derin yapısı: “**der mann, der vor der tür steht, ist mein onkel**” ≡ “*o adam {[o adam (ki) f o kapının önünde duruyor]} (o adam) benim amcamdır.*” olan bir cümlenin **anlamsal dönüşümü** ≈ “*kapının önünde duran adam benim amcamdır.*”

Fransızca derin yapısı: “**mon père qui est venu hier à 3 heures, part ce soir pour paris** ≡ “*babam{[(ki) f o dün saat 3’te geldi]} (babam) bu akşam paris hareket ediyor.*” Olan bir cümlenin **anlamsal dönüşümü** ≈ “*dün saat 3’te gelen babam bu akşam paris hareket ediyor.*”

İngilizce derin yapısı: “**a colleague of ours, who was recently been appointed permanent representative to the netherlands, has unfourtunately developed lung cancer** ≡

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/9 Summer 2013

bir meslektaşımız{[bir meslektaşımız (*ki*)] \rightarrow daimi temsilci olarak hollandaya atan-mış]}, (bir meslektaşımız) maalesef **akciğer kanserine yakalanmış.**”olan cümlelerin **anlamsal dönüşümü** \approx “daimi temsilci olarak hollandaya atanan bir meslektaşımız maalesef akciğer kanserine yakalanmış.” biçiminde olabilir.

Birbirlerinden farklı dillerde, Ki bağlayıcısı tabanında ve Ki’ye eşlenik bağlayıcılarla oluşturulan bu cümlelerin formal yapısının evrensel bir nitelik taşıdığı ve Ki bağlayıcısının farklı format ve biçimlerde hemen bütün dillerde *dönüşüm gerçekleştirme işlevi ile* kullanıldığı görülür. -An, -En sıfat-fiil eki ise, Türkçenin, Ki bağlayıcısı tabanında kurduğu ve kendi içinde dört olasılıklı olarak gerçekleştirdiği bu kullanımlarının ikisinde (*birincisinde daha az, ikincisinde daha çok olmak üzere*) dönüşüm gerçekleştirme ve dönüşümlü yapı üretme işlevi görülür.

(*tc* :temel cümle; *fc*: fiil cümlesi; *yc*: yardımcı cümle; *ic*: isim cümlesini ve \approx dönüşmüş yüzey yapıyı göstermek üzere):-An, -En sıfat-fiil ekinin sağladığı bu dönüşümler: (

1. Temel cümlesi fiil cümlesi, yardımcı cümlesi fiil cümlesi olan Ki’li cümleler: [tc(fc) Ki yc(ic)] de “Mefharet’in yuvarlak etli yüzü o kadar şişiyor ve kızarıyordu ki, plâtin saçları ağarmış gibi görünüyordu.” \approx “Plâtin saçları ağarmış gibi görünen Mefharet’in yuvarlak etli yüzü o kadar şişiyor ve kızarıyordu.”

2. Temel cümlesi isim cümlesi, yardımcı cümlesi isim cümlesi olan Ki’li cümleler: [tc(ic) Ki yc(ic)]de “Bir yer ki sevenden sevilenden eser yok” \approx “sevenden sevilenden eser olmayan bir yer ” biçiminde gerçekleşir.

Benzerlik gösteren ve Derin yapılarının herhangi bir aşamasında ortaklık oluşturan *eşlenik yapılara* sahip doğal diller, Ki bağlayıcısı tabanında birleşmek ve benzer dönüşümler gerçekleştirmekle birlikte, yine de bu dillerdeki dönüşümlerin sayısı ve dönüşüm biçimleri Türkçeninki ile aynı değildir. Türkçe, işletim sistemlerinin sağladığı olanaklar ile çok olasılıklı ve çok bileşimli dönüşümleri bu dillere göre daha kolay bir biçimde gerçekleştirebilmektedir.

Ki bağlayıcısı tabanında oluşan bir dönüşüm işleminde,

“ \approx ”yi, yüzey ve somut yapı ya da yüzey yapı olmadan önceki daha az soyut olan yapı yani, “edim-örtüksel dil” ve \rightarrow ’yi dönüşüm basamağı gibi düşünürsek:

“ \approx İstanbul’un öyle tılsımlı geceleri olur (ki). \rightarrow ruhumuzu benliğimizi bir güneş gibi sarar, kucaklar.” Cümlesinden hareketle “İstanbul’un ruhumuzu benliğimizi bir güneş gibi saran kucaklayan öyle tılsımlı geceleri olur.” biçiminde dönüşümler elde edilebileceği gibi yardımcı cümlelerin yüklemi konumundaki fiil tabanlı (**kucakla-** ve **sar-**) ile ortak “öge” olarak kullanılan (**ruh**, **benliğ(k)**) kelimelerinin kullanım yer ve sayısına bağlı olarak **ruh-**umuz ve **benliğ-**imiz isimlerinde iyelik; **sar-**ar, **kucakla-**r fiillerinde sıfat(laşma) dönüşümleri gerçekleştirmek suretiyle:

“ \approx İstanbul’un ruhumuzu bir güneş gibi saran öyle tılsımlı geceleri olur”,

\approx İstanbul’un ruhumuzu bir güneş gibi kucaklayan öyle tılsımlı geceleri olur”,

\approx İstanbul’un benliğimizi bir güneş gibi saran, öyle tılsımlı geceleri olur”

\approx İstanbul’un benliğimizi bir güneş gibi kucaklayan öyle tılsımlı geceleri olur”

\approx İstanbul’un ruhumuzu bir güneş gibi saran, kucaklayan öyle tılsımlı geceleri olur”,” gibi biri bütün dilbilgisel birimlerinin yer aldığı “ana-asıl” cümle olmak üzere, birbirinden farklı dokuz değişik cümle elde edilebilir.

Türkçede bir taraftan işletim sisteminin sağladığı olanaklar ile Ki bağlayıcısı tabanında çok olasılıklı dönüşümler gerçekleştirilirken, diğer taraftan sıfat-fiil alabilen dönüşmüş yapılar kurularak doğrudan yüzey yapıya ulaşılabilir ve edim yani somut dil dizgeleri halinde ortaya

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/9 Summer 2013

konulabilir. Haig, Mosel ve Hovdhaugen gibi dilcilerin sıfat-fiili tek başına bir morfoloji değil, *diğer unsurları ile birlikte*, sıfat-fiilli yapıyı oluşturan niteleme görevli bir cümlecik “*cümlemsi*” kabul etmeleri, günümüz dil bilim anlayışında sıfat-fiilli yapılarla ilgili yeni yaklaşımları da beraberinde getirmiş ve sıfat-fiilli yapıların değerlendirmeleri bu yaklaşımlara göre yapılmıştır. Sıfat-fiillerin bu dönüşümleri nasıl gerçekleştirdikleri ve edimi(somut dili) nasıl ortaya koydukları ise Taksonomik bir ölçüt olarak kullanılan ve “sıfat-fiilli yapı tipolojisi” olarak adlandırılan değerlendirme biçemlerine dayanılarak ortaya konmuştur. Ad veya ad öbeğinin asıl yerini terk ederek sıfat-fiilin sağına bir iz(trace) ve bir boşluk (gap/empty position) bırakıp taşınması bunun sonucunda, taşınan unsurun kendisi (*başad*) ile bıraktığı boşluk arasında bir *zincir* oluşturması ve bu zincirin, *eş-dizinleme* (co-indexation) ile boşluğu ve *ad öbeğini* birbirine bağlaması esasına dayanan “Türk(çe) tipi sıfat-fiilli yapı tipolojisi” (Karabulut 2009, 98), tespiti ve ayrımaması yapılan bu taksonomik değerlendirme biçemlerinden birisidir. Türkçenin derin yapısında meydana gelen ve bir dönüşüm gerçekleştirme ve dönüşmüş yapı kurma kılıgısı olan bu kullanım, kelimedenden cümleye, cümleden anlama uzanan yapısal ve anlamsal boyutlu özgün bir dil içi türev alma biçiminde gerçekleşir. Bir ana yapıdan taşınım ve dönüşümle oluşturulan bu kullanımlara dayanılarak yapılan çıkarıma göre Türkçenin de içinde bulunduğu doğal diller Ki’ye denk bağlayıcılar olarak Ki bağlayıcısı tabanında(ortak paydasında) yapılar kurmakta ve bu biçimleriyle dönüşümler gerçekleştirmekte , fakat Türkçe dışındaki diğer doğal diller sıfat-fiiller (partisipler) olarak doğrudan sıfat-fiilli yapılar (dönüşümlü-dönüşmüş yapılar) kuramamakta veya sınırlı halde kurmaktadır. Bu itibarla dış ‘yüzey’ (structure de surface) yapılarında farklılıklar, derin yapılarında benzerlikler ve ortak(structure profonde)lıklar bulunan (Tulum 1990, 194) *doğal ve büyük* dillerin derin yapı bileşenleri Türkçedeki kadar verimli ve üretken değildir. Bu bağlamda diğer doğal dillerin derin yapı ve derin yapı bileşenleri Türkçeye göre daha eksiklikli “deficiency” ve daha sınırlı “limitedli”dir. Dil içi kullanımlara ve dilsel parametrelere dayanılarak yapılan böyle bir değerlendirme neticesinde Türkçenin dönüşüm basamak”larının diğer *doğal* dillere göre daha derin “*daha derin artırılmış*”, dönüşüm gerçekleştirme ve dönüştürme işlevinin daha kolay ve ardışık işlediği söylenebilir. *⇒=sıfatlaşma dönüşümlü yapıları ve bu yapıların dönüşüm basamaklarını göstermek üzere:* “Karıya doğru yürürken onun yolunu kesen **⇒** ihtiyar, uzaktan yolunmuş **⇒** gibi görünen **⇒** kolları ağarmış **⇒** ince kaşlarını kaldırarak siyatiğe karşı bir ilaç soracakmış **⇒** zannı veren **⇒** bir tevazu içinde bir gül uzatıyormuş **⇒** gibi baş ve işaret parmaklarının uçlarını birleştirerek yukarı kalkan **⇒** elinin nazik bir hareketiyle "ve mekâne" diye başlayan **⇒** ve içinde "fetekalle" veya "tefekalle"ye benzer anlaşılma **⇒** kelimeler bulunan **⇒** Arapça bir cümle söyledi.”

Örnek cümlesinden de görüleceği üzere diğer doğal dillerin ancak yan veya yardımcı cümle ile karşıladığı veya karşılayabileceği yapıları Türkçe, düzgüsel çerçeve içerisinde, isim-fiil (participium, zarf-fiil(gerundium) ve çekimli fiil (verbum finitum) veya bildirici (predicatum) ögeleriyle karşılar (Mansuroğlu 1955, 59). Tamamlayıcı cümle (yan/yardımcı cümle)’nin temel cümle(asıl cümle)ye bağlandığı ve onun emrine verildiği ast sıralama (subordination) biçimindeki bu karşılama Hint-Avrupa dillerinde ancak rabıt denilen edatlarla gerçekleştirilir (Üçok 2004, 133).

“*The photographs that were taken by my father were very nice. the photographs taken by my father were very nice. Babam tarafından çekilen fotoğraflar çok güzeldi.*”

Türkçede cümlelerin anlamını belirtme ve içerimlerini saptamada sıfat-fiil ve zarf-fiil gibi kelime gruplarıyla karşılanan ve aynı şekilde Hint-Avrupa dillerinde yan cümlelerle ifade edilen (Tulum 1990, 194), dilcilerin birleşik cümlelerin yardımcı (bağımlı) ögesi veya basit cümlelerin bir ögesi ya da “cümlelerin genişlemiş ögeleri” diye kabul ettikleri (Özkan-Musa 2004, 114) kolay dönüşüm sağlayan bu yapılar, dönüşmüş biçimleriyle Türkçede zengin ve yoğun bir biçimde kullanılır. Cümlelerin farklı birleşim ve bağdaşmalarında (kombinasyonlarında) ve sıralı dizilişlerinde (permütasyonlarında) çok olasılıklı olarak kullanılan bu düzgüsel yapılar, Söz gelimi Hint-Avrupa, Hint-İran dillerinde az sayıda biçimbirimlerle ve daha az çeşit cümle oluşturacak bir

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/9 Summer 2013

düzenekte kullanılır. İşletim olanaklarının sınırlı olduğu bu grup diller üzerinde yapılan araştırmalar, bu dillerin düzgüsel özellikleri hakkında bilgiler vermekte ve bu dillere ait önemli bulgu, belge ve bilgileri haiz olmaktadır. Sınayıcı ve genelleyici seviyedeki bu araştırmalar, söz gelimi Türkçede bağlayıcısız kurulan yapıların Rusça ve İngilizcede bağlayıcısız kurulmasının söz konusu olmadığını ve kurulduğu ve kullanıldığı takdirde gramer hatasına yol açacağını göstermiş; bu dillerde birleşik cümlelerin bağlayıcılarla kullanılmasının şart olduğunu ortaya koymuştur.

Ben okula gelirken ø / yağmur yağıyordu. Şyol dojd', kogda ya (şyo,şla) v şkolu. – it was raining when i was coming to school.”, “onun okula gidememesi beni çok üzdü. Menya ogorçilo to, çto on(a)ne mojet hodit' v şkolu. It made me upset that he (she) could not go to the school.”(Özkan-Musa 2004, 114).

A.Redford, R.Kayne, J.Ross Ve R.Wardaugh'a dayanılarak wh'li yapılarının incelendiği durum saptayıcı bir araştırmada İngilizce birçok yapıda ortaç(sıfat-fiil) kullanımının gereksiz olduğu dolayısıyla İngilizcede ortaçların kullanılmadığı görülmüş; Rigel, Pellat Ve Rioul'un "Grammaire Méthodique de Français" adlı kitabına dayanılarak yapılan başka bir araştırmada ise Fransızcada ortaçlı yapıların eskisi kadar sık kullanılmadığı ve sadece "qui", "que" ve "quoi"nin gerçek anlamda eskisi gibi ortaç olarak kullanıldığı belirlenmiştir. Aynı araştırma, "don't" bağlayıcısının kullanıldığı yerlerde İngilizce'nin üç ayrı bağlayıcısı "who", "whom", "whose"nin de kullanıldığını, buna karşın "don't" bağlayıcısının, günümüz Fransızcası'nda "qui", "que" ve "quoi" bağlayıcılarından daha az kullanıldığını sonuçta İngilizce'de ve Fransızcadaki kullanımlarının azalmasına veya bazı bağlayıcıların yok sayılmasına karşın Türkçedeki sıfat işlevli ortaçlı yapılarda -An, ve olAn'ın aynı sıklıkla ve yalnızca sıfat işlevi ile değil, adıl işlevi ile de kullanıldığını göstermiştir (Derkunt 2001, 1). Benzer biçimde Türkçedeki ortaçlarla (parasentemlerle) Yunancadaki ilgi yan cümleleri (sentagmalar) arasında yapılan karşılaştırmalı ve sınamalı bir araştırmada, bugünkü Yunancada yalnız etken çatıda çekimli olmayan ve zarf-fiil olarak kullanılan (Türkçe:-ArAk zarf fiilinin karşılığı) biçimlerin kaldığı ve Yunanların bu partisiplerin çoğunu artık sıfat olarak bildikleri, edilgen çatıdaki partisiplerden de Türkçedeki -mlş olan ortacıyla eşleştirebilecek <<-μενος>>, <<-μενη>>, <<-μενο>>/- menos ,- meni, -meno/ ekleriyle oluşmuş, bugün sıfat, zarf ya da ad olarak kullanılan, geçmiş zaman partisiplerinin kaldığı dolayısıyla ana dili Yunanca olanların bu partisipleri Türkçedeki sıfat-fiillerle = ortaçlarla eşleştiremeyeceği tespit edilmiştir (Sella, Mavropoulou 2008, 5). Aynı şekilde Farsçada Fürü'-ı ef'al denilen ve fiilden isim ve sıfat türeten bazı ekler (daha çok hal gerindiumu gibi kullanılan partisip yapan (gûy-ân:söyleyen) ancak kıyası olmayan bir ân eki gibi) bulunmakla beraber bu eklerle yapılan türetmelerin sınırlı olduğu (Timurtaş 1979, 284) dolayısıyla bu hususta Farsçanın Türkçe kadar zengin ve işlek bir dil olmadığı tanıtılı olarak ortaya konmuştur. Eylemin v.-İng, v-Ed karşılıkları olarak gösterilen ve gerçekte adjective clause'ların kısaltılmış şekilleri olan Participles'in ise İngilizcede doğrudan sıfat olarak (I saw a sleeping) kullanılmaları yanında zarf göreviyle (I saw a child sleeping) de kullanıldıkları, fakat bu kullanımların yaygın olmadığı ve hem sıfat hem zarf olarak ancak bazı fiillerle sınırlı bir kullanımda kaldığı görülmüştür. Bir relative pronoun ile bir yan cümleden oluşan relative cluse tipi kullanımların ise "journey that tires is a tring journey; a man who has been tired by a journey is tired man" daha yaygın olduğu (Sezer 1996, 424) ancak bunun da sıfat-fiilli yapıların işlevsel özelliklerini kısıtladığı ve birbirine bağlı, uzun ve girişik cümlelerin kurulmasını ve kullanılmasını zorlaştırdığı belirlenmiştir. Örnekli yapı bilgilerinden hareketle yapılan değerlendirmelerde, zengin fiilimsi sistemine sahip Türkçenin dönüşüm gerçekleştirme ve dönüşmüş yapılar kurmada daha tahavüllü özellikler gösterdiği ve diğer doğal ve büyük dillere göre karmaşık ve girişik ifadeleri daha kolay bir biçimde cümleye dönüştürdüğü, bu bağlamda -An, -En sıfat-fiil eki ile oluşan sıfat-fiillerin (ortaçların) sıfat-fiilli yapı kurma ve dönüşüm gerçekleştirme işlevine uygun olarak Türkçede yoğun ve yaygın biçimde kullanıldığı, bir tespit ve kanaat olarak ortaya konmuştur.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/9 Summer 2013

KAYNAKÇA

- AKALIN, Ş.Halûk, (1998), “Dede Korkut Kitabı’nda Geçen Bir Cümle Türü Üzerine”, *Tday*, I-II, Ankara
- AKAR, Ali (2003), “-GAn Sıfat-Fiil Eki”, *Türklük Bilimi Araştırmaları*, 14, 103-115, Niğde
- BANGUOĞLU, Tahsin, (1995), *Türkçenin Grameri*, TDK Yayınları, 4. Baskı, Ankara
- BASKAKOV, N. A, (1956), *Struktura Prostogo Predlojeniya V Tyurkskih Yazıkah (Türk Dillerinde Basit Cümlelerin Yapısı)*, S.91, Frunz
- BAYRAKTAR, Nesrin, (2000), ”Orta Türkçede Fiilimsiler”, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi.S.52-57, Ankara
- DENY, Jean, (1941), *Türk Dili Grameri (Osmanlı Lehçesi)*, (Ter. Ali Ulvi Elöve), Maarif Vekâleti Yay, İstanbul
- DERKUNT, J. Ü,(2001), *La Problématique Traductologique Entre L’anglais, Le Français Et Le Turc*. Marmara Üniversitesi Yayınları, İstanbul
- DOĞAN, Talip ,(2012), İran (Azerbaycan) Türk Ağızlarında-(Y)An Eki, *turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature And History Of Turkish Or Turkic*, Volume 7/2 Spring, Ankara
- ERASLAN, Kemal, (1980), “Eski Türkçede İsim Fiiller”, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, S.27, İstanbul
- ERASLAN, Kemal,(1999), “Türk Gramerinin Sorunları, Türk Dil Kurumu Yayınları, S.119, Ankara
- ERGİN, Muharrem, (2002),*Türk Dil Bilgisi*, Bayrak Yayınları, İstanbul
- GENCAN, Tahir Nejat, (2001), *Dilbilgisi*, Ayraç Yayınları, Ankara
- GÖKNEL, Yüksel, (1974), *Modern Türkçe Dilbilgisi*, İzmir
- GÜNŞEN, Ahmet, (1995), “Eski Türkçe(Kök-Türkçe)’nin Cümle Yapısı Ve Tahlili”, Tuncer Gülensoy Armağanı Erciyes Üniversitesi Yayınevi, Kayseri,
- HATİBOĞLU, Vecihe,(1981), *Türkçenin Ekleri*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara
- İLKER, Ayşe, (1997), *Batı Grubu Türk Yazı Dillerinde FülP*” Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara
- KARABULUT, Ferhat, (2009), Köktürkçenin Sıfat-fiilli Yapı Tipolojisi, *Bilig* Kış Sayı 48, S. 91-118, Ankara
- KORAŞ Hikmet,(2007), Özbek Türkçesinde Gan-Kan, Kan Sıfat-Fiil Eki Yapım Ekiyle Genişlemiş Gan-Kan, Kanlık Şekli Ve Türkiye Türkçesinde Kullanılışlarına Karşılık Gelen Şekiller, *Tübar* 2007 Bahar S.Xxi, S.143-167
- KORKMAZ, Zeynep, (1992), *Gramer Terimleri Sözlüğü*, TDK Yayınları, Ankara
- KORKMAZ, Zeynep, (2009), *Türkiye Türkçesi Grameri*, TDK Yayınları, Ankara
- MANSUROĞLU, Mecdut, (1955) Türkçede Cümle Çeşitleri Ve Bağlayıcıları, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, Ankara
- MARTINET, Andre (1998), *İşlevsel Genel Dilbilim*, İstanbul Multilingual Yayınları

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/9 Summer 2013

-
- MEHMEDOĞLU, Alaeddin, (1999), “ Türk Dilinde Birleşik Cümle Meselesi” 3.Uluslar Arası Türk Dil Kurultayı (1996), *TDK Yayınları*, S.743-773, Ankara
- ÖZKAN, Fatma-MUSA, Bağdagül, (2004), Yabancı Dillerin Türkçenin Söz Dizimi Üzerindeki Etkisi, *Bilig, Yaz / Sayı 30: 95-139*, Ankara
- SELLA, Eleni-MAVROPOULOU, Maria,(2008) Türk Dilinde Ortaçlar Yunan Dilinde İlgi Yan Cümleleri Türkçe’de Parasentemler, Yunanca’da Sentagmalar, *Uluslar Arası Türk Dili Kurultayı*, 20-25 Ekim 2008, S.1-26, Ankara
- SEZER, Ayhan, (1996), *Prepare For KPDS*, Hacettepe Taş Yayınları, Ankara
- TEKİN, Şinasi, (1992), *Eski Türkçe Türk Dünyası El Kitabı*, TKAE yayınları, Ankara
- TEKİN, Talat, (2000), *Orhun Türkçesi Grameri*, Sanat Kitabevi, Ankara
- TİMURTAŞ, Faruk Kadri (1979), *Osmanlı Türkçesi Grameri*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları
- TULUM, Mertol, (1990), “Orhun Yazıtlarında Birleşik Cümleler Ve Baş Cümle İle Yardımcı Cümle İlişkileri”, *TDAY belleten*, S.194, Ankara:
- ÜÇÖK, Necip, (2004), *Genel Dilbilim (Lengüistik)*, Multilingual Yayınları, İstanbul
- ÜSTÜNER, Ahad,(2000), *Anadolu Ağızlarında Sıfat -Fiil Ekleri*, TDK Yayınları, Ankara

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/9 Summer 2013

